

METTE DEMUTH

Minder
fra en dansk skole
i grænselandet



*Sølskin stank fra din Barnealder
varme dit Sind, naar Skygger falder*

METTE DEMUTH

Minder
fra en dansk skole
i grænselandet

*Uddrag af
fru M. Demuths erindringer
udgivet i anledning af 50-året
for Ravsted skoles indvielse.*

Udgivelsen af mindebogen er muliggjort ved støtte fra Skoleforeningen og Sprogforeningen, hvorfor vi bringer en varm tak.

S. N. Christensen,
Ravsted skole.

Omslagets forside: Skolens motto.

En råkold dag først i marts 1923 kørte vi over den gl. grænse ind i den genforenede landsdel, der i fremtiden skulle blive vort hjem og virke.

Det var måske et spil af tilfældigheder, der gjorde, at vi kom til Sønderjylland.

Vi havde begge efter en cykletur gennem Sønderjylland i sommeren 1920 tænkt meget over at være med til at gøre et arbejde her, men syntes, vi havde en vis forpligtelse til at fortsætte i Harlev, hvor vi kun havde været i fire år og var blevet så vel modtaget. I Harlev var arbejdet godt i gang både i skole og blandt ungdom, så vi kunne kun fortsætte det, der var begyndt og mente at have kræfter til større opgaver.

Vi kunne nok have haft lyst til at være med i det genforingsarbejde, som lige var begyndt, og så skete det mærkelige, at der blev kaldt på os. Der var mange nye lærerembeder, som skulle besættes ved genforeningen, og det var desværre ikke altid helt gode folk, som kom herved. Her var embeder nok, og mange, som ikke havde kunnet få embeder i det gamle land på gr. a. visse skavanker eller pletter, søgte nu herved. Det gjaldt for resten også andre embedsfolk, og især var det galt i den sydvestlige del af Sønderjylland; den truede firkant, hvortil Ravsted sogn hører, og hvor man havde været særlig uheldig. I 1923 havde man allerede haft et par lærere, som ikke var opgaven voksen, og da følte skoledirektionen, at den måtte tage sagen i egen hånd. Skoledirektionen henvendte sig til seminarieforstander Vinter, Silkeborg seminarium, og bad ham henvise til et ægtepar, som kunne overtage den danske skole i Ravsted, og det blev os, Vinter anbefalede. Vi var begge uddannede på Silkeborg seminarium og var ved Harlev skole.

En dag fik vi så pludselig besøg i Harlev af landstingsmand H. Jepsen Christensen og Harlevs præst, den i ungdoms og høj-skolekredse kendte pastor H. P. Christensen, som Hans Jepsen Christensen kendte. Hans Jepsen Christensen ville gerne se skolen og høre på undervisningen og åbenbarede derpå, hvad hen-



Mette Demuth.

sigten med besøget var. Hans Jepsen Christensen lagde ikke skjul på, at Ravsted var et tysk sogn, og at det var et vanskeligt arbejde, vi ville gå ind til, hvis vi sagde ja til opfordringen. Han havde dog også visse goder at vise hen til bl.a., at man havde vedtaget at bygge en ny og moderne dansk skole efter den tids forhold. Det kunne jo nok friste. Harlev skole var en af de ældste skoler i Danmark, nemlig en af de gamle såkaldte rytterskoler, og skønt den var en overmåde smuk bygning, var dens indretning som skole i høj grad uhensigtsmæssig.

Det besøg var noget af et chok for os, så vi kunne umulig tage stilling til sagen uden en alvorlig overvejelse både med hinden indbyrdes, med vor familie og med skolekredsen i Harlev. Det blev pastor Christensen, der her blev tungen på vægtskålen. Han sagde nemlig: »Havde det været mig, der havde fået den opfordring i mine unge dage, havde jeg ikke turdet sige nej«. Det blev i alt fald senere bestemt, at vi skulle tage ned og se på forholdene.



Christian Demuth.

Vi rejste herved i efteråret 1922, og daværende amtsskolekonsulent Nikolaj Svendsen og Hans Jepsen Christensen som var i Tønder amts skoledirektion kørte med os til Ravsted, hvor der var arrangeret et møde med skolekommissionen i Ravsted på Tjellesens Kro.

Skolekommissionen havde på det tidspunkt tysk flertal, men der var da et par gode repræsentanter fra dansk side, nemlig grd. Peter Gad, Hejsel og grd. Jes Kjær, Fogderup, som tillige var sognerådsformand og en helt ud fanatisk dansk mand. De to mænd fortalte os en del om forholdene i Ravsted, om den danske skole nu og planerne for fremtiden. Der var en tysk skole med to lærere og med et noget større antal børn end i den danske skole. Vi så tegningen til den nye danske skole og pladsen, hvor den skulle ligge og fik talt med P. Gad og de to skoledirektionsmedlemmer om forskellige ting. Derefter rejste vi hjem for at tænke over forholdene.

Vi måtte jo også tale med skolekommissionen og befolkningen

i Harlev om deres syn på sagen. Pastor Christensens standpunkt er omtalt, og det viste sig, at skolekredsen, vore venner samt familie, alle var enige om, at den opfordring måtte vi følge. Det lå jo sådan set i deres hele indstilling til den sønderjyske sag, at de sagde ja til vor fraflytning og endda gav os de varmeste ønsker med til arbejdet. Det var i efteråret 1922, at forhandlingerne i Ravsted og senere i Harlev fandt sted, og efter disse møder bestemte vi os så til at tage mod opfordringen fra Tønder amts skoledirektion om at blive lærere ved den danske skole i Ravsted om end med ikke ringe betænkelighed med hensyn til at klare opgaven.

Vor eller i alt fald min mands tiltrædelse skulle ske i foråret 1923. For mit vedkommende var det ikke helt så lige, idet der var en ung og dygtig vikar i andenlærerembedet, som forældrene var glade for og ikke uden videre ville give afkald på. Skoledirektionen holdt imidlertid fast på, at jeg skulle have embedet, og efter ikke så lidt modstand satte den sin vilje igennem, det var ikke de bedste betingelser for mig at begynde på. Vi – jeg – mødte da også en del chikanerier, også fra dansk side. Jeg fik således et anonymt trusselsbrev fra dansk side. Havde det stået til mig; var vi måske rejst tilbage igen. Men stædig, som Christian kunne være, sagde han efter dette brev: »Nej, nu skal vi ikke stikke halen mellem benene og løbe, men tage kampen op«. Vi blev, men glad var jeg ikke, og der gik lang tid, inden jeg følte mig tryk og hjemme i Ravsted.

Jeg vender tilbage til vort indtog i Ravsted. Vi kørte som sagt over den gamle grænse syd for Ribe og fortsatte over Brøns, Rejsby, Skærbæk, Døstrup, Bredebro, Løgumkloster til Ravsted. Det tog flere timer, vejene lå i en rædsom forfatning efter krigen, grusede og med mange dybe huller, det var et under, at bilen holdt til den tur. Vi har ofte siden talt om, at turen fra Løgumkloster til Ravsted ca. 12 km tog lige så lang tid dengang, som det tager i dag at køre fra Ravsted til Ribe i alt fald.

I Ravsted var flyttevognen kommet med vore ejendele, ikke mange, vi var jo unge endnu, og dengang fik man ikke et helt hjem færdigstyret, men måtte stykke det sammen efterhånden, som man fik råd til det. Der var ingen modtagelse eller blomster, som man havde hørt andre steder fra, hvor de havde fået dansk lærer, der fandtes kun lidt halm på gaden fra flyttevognen. Vi fik da vore ting flyttet ind. Foreløbig skulle vi have bolig på den tyske skoles loft i forskellige rum, hvoraf det største var

køkkenet, men det var også en hel sal. Der var et sort komfur til brændsel, ingen ringe over kogerummene, intet køkkenbord, men en slags udslagsvask. Værelserne, som ikke var i forbindelse hverken med hinanden indbyrdes eller med køkkenet, var ramponerede og lidet tiltalende. Mens vi var i gang med indflytningen, kom en ældre mand og tilbød hjælp. Vi takkede og var glade for den første venlighed, vi mødte, men blev lidt skuffede, da han forlangte en temmelig høj pris for det efter endt arbejde. Det viste sig, han var hjemmetysker og boede nabo til skolen. For resten gav samme mand os bevis for, hvor lille Danmark var set med tyske øjne. Under indbæringen spurgte han nemlig: »Ja, når I er fra Danmark, så kender I vel Jes Lassen i Vejle?«

Vi trængte nu til lidt mad, men havde intet købt og heller ingen brændsel til komfuret og bestemte derfor at gå på kroen, hvoraf der i 23 var 3, alle tyske. Vi fik god daglig mad, men efter de priser, vi kendte hjemmefra, syntes vi, den var dyr.

Efter at have fået ryddet lidt op i vore ting og fundet et rum, hvor vi kunne anbringe vore senge, trængte vi til hvile, det blev ikke til megen søvn, der var så mange problemer at drøfte.

Den næste formiddag kom skolekommissionens formand den meget kendte hjemmetysker H. B. Jepsen, som dengang havde en af de største gårde i byen og sognet for at byde os velkommen. Han tilbød at være til stede den første skoledag, Christian skulle have, for at holde styr på børnene. Det afslog min mand, men det siger noget om, hvilken uro der var i skolen, og vi forstod bedre og bedre, skoledirektionens indgreb i sagen. Begyndelsen blev dog gjort under visse besværligheder. Den danske afdeling fik lov at bruge det ene af den tyske skoles klasseværelser til de store børn, de små blev undervist i et af vore rum på loftet. Der manglede undervisningsmateriel og de ydre rammer var i høj grad ugunstige. Dog vidste vi, at det kun var en foreløbig ordning og glædede os til den dag, vi kunne flytte ind i den nye danske skole og blive os selv.

Sommeren gik med orientering af forskellig slags. Vi fik hilst på forældrekredsen og fulgte interesseret med i byggearbejdet på den nye skole. Arkitekten var dansk, men havde fået sin uddannelse på tysk før 1920, og vi mærkede på ham, at han gerne ville udføre og indrette alt efter dansk mønster og efter vore ønsker. Vi blev tit spurgt til råds, og der blev ofte lavet om på tegningen, så alt kunne blive indrettet efter vore ønsker.

Efterhånden blev børnene i den danske afdeling og min mand

gode venner, så undervisningen kom ind i et godt og fast leje, børn kan nu engang bedst lide orden og disciplin på en god måde.

Efter skoleplanen skulle de danske børn have en times ugentlig undervisning i tysk, og de tyske en times dansk undervisning af henholdsvis den tyske og danske lærer, som byttede timer. Det blev en skrap begyndelse for min mand i den tyske skole. Da han trådte ind i skolestuen til den første time, blev han mødt med en skrigen og skrålen og kasteskyts af forskellig slags, skoletasker og andet ved hånden liggende. Han standsede og stod rolig og afventede, hvad der videre ville ske. Så blev der pludselig ro, og han sagde: »Så begynder vi!« Men øjeblikkelig var støjen i gang igen. Sådan gik stort set den første time. Næste gang gik han til timen med den faste beslutning, at nu måtte det blive knald eller fald. Drengene i den tyske skole fortsatte, til de var en 15–16 år. Nogle fortalte, at de blev ved at gå i skole så længe for at irritere den danske lærer. Det får nu være sladder eller ej, men fakta var, at det var nogle store fyre mange af dem. Anden time begyndte på samme måde med larm og halloj. Christian stod lidt og studerede dem og bemærkede en stor lømmel, der sad inderst ved de firemandsborde, som endnu brugtes i den tyske skole. Han bad vedkommende komme op til pulten, og drengen kom slentrende langsomt med hænderne i bukselommerne. Med venstre hånd gav min mand ham så kraftig en lussing, at drengen røg hen ad gulvet ned til den modsatte ende af skolestuen. Det gav ro, og fra da af gik timerne godt, og eleverne blev endogså glad for Christian og var flinke og opmærksomme. Jeg selv har haft en enkelt time i den tyske skole, når Christian var forhindret, og eleverne var både høflige og opmærksomme mod mig.

Den danske skole stod færdig og blev indviet den 10. december 1923, og det blev en stor glædens dag for os, skolekredsen og de mange indbudte. Jakob Appel, som da var kultusminister, blev af skoledirektionen indbudt til at holde festtalen. Jeg husker ikke helt talen, men jeg husker, at han bagefter ved midt dagen i skolen i sin tale sagde til mig: Nu gælder det »courage madame«. Han kunne nok se, jeg ikke var for kæk.

Nu begyndte jeg så undervisningen, og det gav også nogle problemer. Man kendte ikke meget til lærerinder på landet, og da slet ikke i Ravsted. Det problem kan vist godt sammenlignes med de kvindelige præsters begyndelse. En mand er nu engang



Skolen med forsamlingshuset til venstre.

en mand. Men det kom vi da over efterhånden, og for os begge blev det en stor glæde at arbejde med børnene. De var levende og modtagelige, og alt var så nyt for dem, det danske sprog, den danske sang, hvor kunne de synge. Den danske undervisningsform fri for udenadlærte opramsninger og uden militær disciplin var også nyt for dem.

Forholdene i Ravsted efter 1920 var i høj grad præget af de 56 års udlændighed og den nylig afsluttede første verdenskrig. Der var dansk flertal i sognet, men tysk flertal i byen. Allerede i 1880'erne havde der været tysk flertal i Ravsted ved valgene. De store jordbesiddere var alle på én nær tyske. Økonomisk havde det vel nok været gode kår før 1914, men med genforeningen kom ombytningen fra mark til krone, og det følte hårdt for mange. Desuden var alt landbrug blevet forsømt i de 6–7 år, de unge landmænd havde været i soldateruniform, først en 2–3 år som soldat og derefter fire år i krig. Nu måtte landbruget lægges om efter danske forhold, og det følte hårdt af mange, fordi de manglede penge.

I den tyske tid var landbruget mest baseret på stuedrift, og det krævede hverken stort folkehold eller arbejdsindsats. Om for-

året blev studene ført ud i marsken og gik der sommeren igenem og var fede, når de blev solgt ved de store efterårsmarkeder i Tønder. Man fortalte, at bønderne havde god tid til krobesøg med grogger og kortspil. Kvinderne må også have deltaget i kortspil og været optaget af det, for da en kone en søndag i kirken ikke kan se salmenumrene fra tavlen, dunker hun en foransiddende i ryggen og siger: »Do, ka do si mæ, va de æ trumf« (Kan du sige mig, hvad er trumf).

Da det danske arbejde synes at være godt i gang, kom landbrugs krisen sidst i 1920'erne og med den de mange bevægelser. Der var krise over hele Danmark, men det følte hårdest i Sønderjylland, også fordi der var så mange uvederhæftige folk i spidsen, som gik tyskerne ærinde uden selv at være klar over det. Det var mænd som Cornelius Petersen, Kylling, og hvad de nu ellers hed. De talte fagre ord og gav løfter om hjælp uden måske selv at vide, hvad skade de forvoldte, og at tyskerne stod bag deres agitation, bluffede ubefæstede sjæle til at gå med i bevægelserne. Ja, selv mange i det gamle land lod sig blænde så meget af Cornelius Petersen, at han endogså en overgang nåede at blive opstillet som folketingskandidat. Den uro, der blev i befolkningen, passede tyskerne særdeles vel, så man endog talte om grænseflytning.

Da det ikke længere slog til, kom Vogelgesang og tilbød pengehjælp. Der blev ved ham købt megen dansk jord i den truede firkant og ydet lån til danske, som sad hårdt i det. Men noget for noget. Af samme grund faldt nogle flagstænger i de år. Da nazismen satte ind i trediverne, og man begyndte at tale om grænseflytning, og da hr. Pepperkorn i Holsten talte om, at inden længe ville danskerne flygte til Berlin, gik det op for danskerne, hvor hul al den agitation var og havde været.

Der blev også bygget mange tyske friskoler i grænseegnene i de år. De fik samme statsstøtte som de danske friskoler, når børnetallet var stort nok. Desuden fik de masser af penge sydfra. Kneb det med elever til de tyske skoler, fik børnene løfte om cykler, støvler osv. Havde man ikke det rette børnetal, blev der i rutebil hentet børn fra andre byer.

Nu gik det op for os danske, hvad der var ved at ske. I den tyske tid havde man haft Skoleforeningen og Sprogforeningen til hjælp og støtte. Det var nu Det unge Grænseværn og Landeværnet blev dannet, og vi mindes med glæde, den store tilslutning disse foreninger fik også i det øvrige land. Med glæde tænker

man på de store stævner på Skamling, Dybbøl, og det vældige gymnastikstævne i Tønder.

Disse år var ikke nogen rar tid for os, der var kommet nordfra. For tyskerne var vi en torn i øjet, og danskerne kunne også se lidt skævt til os vel sagtens, fordi de følte sig skuffede i deres forventninger til Danmark og dansk støtte, men vi må ikke glemme, at der også var krise i Det gamle Land.

Befolkningen i Sønderjylland var først delt i danske og tyske, men også i missionsfolk og ikke-missionsfolk, det bevirkede også visse vanskeligheder. Desuden var der mange sekter på det kirkelige område Baptister, Bornholmere og Pinsebevægelsen.

Af folkeligt og kulturelt arbejde havde der vist ikke været meget i Ravsted før 1920. Den årlige ringriderfest om sommeren og brandværnsfesten om vinteren med diletantkomedie og bal var nok det væsentlige.

Efter 1920 havde der været et par vandrelærerinder, som havde samlet både unge og gamle i P. Gads hjem, undervist i lidt håndarbejde og fortalt noget om danske forhold.

Man havde kun de tyske kroer som samlingssted, derfor holdtes der sammenkomster i hjemmene.

Nu da den danske skole var i god gænge opstod tanken om at bygge et dansk forsamlingshus, men det ville koste penge, og hvor skulle man skaffe dem. Der blev sammenkaldt til et møde om sagen, og alle var enige om, at huset skulle bygges. En slags repræsentanter eller en bestyrelse blev udset til at tage sig af sagen, bl.a. P. Gad og min mand. Man henvendte sig til H. J. Christensen om råd og dåd, og ved hans hjælp blev der skaffet penge fra en »Danielsen«, sådan kaldte man den anonyme hjælp, man fik i de blakkede egne, og arbejdet kunne begyndes.

Siden fik vi to fadderskaber dannet et på Stevns med højskoleforstander Skav og mange gode Stevnsboere, og et i Helsingør med dommer Engelstoft og flere lige så gode mænd. Deres hjælp var uvurderlig både økonomisk og kulturelt. Deres tilstedeværelse ved indvielsen af forsamlingshuset og ved adskillige andre sammenkomster var til stor berigelse; ligesom genbesøg på Stevns og i Helsingør ligeledes var en opmuntring og en spore til at være med i dansk arbejde. Det var nemlig også noget, som skulle oparbejdes. Der var også udveksling af unge mellem Ravsted og Stevns.

Inden forsamlingshuset stod klar til brug, havde man forsøgt at holde møder i skolen, men der sagde skoledirektionen stop!

Man ville nemlig ikke gøre forskel på danske og tyske, og skoledirektionen ønskede ikke den tyske skole brugt som mødested. Kun på en betingelse måtte der holdes møder i skolerne nemlig, at det var lokale folk, som fik ordet.

Sådan gik det da til, at vi begyndte vore oplæsninger, som senere skulle komme til at omfatte ikke alene hele Sønderjylland, men også det øvrige Danmark. Jeg husker tydelig den første aften, hvor vi havde bestemt at læse halvdelen af Ambrosius og gemme resten til en anden aften. Skolestuen var propfuld af unge og ældre, og vi tog fat, men standsede da halvdelen var læst, drak kaffe og sang nogle sange af den blå sangbog, først senere fik vi højskolesangbogen. Vi regnede nu med at mødet var slut, men det ville vore tilhørere ikke høre tale om, man ville have resten med. Kl. blev halvto, inden vi sluttede. Senere lærte vi at beskære stykkerne, så oplæsningen som regel tog 1½ time.

Denne første oplæsningsaften i Ravsted blev der talt meget om, og vore tilhørere vendte gang på gang tilbage til den oplevelse, det havde været for dem. De kunne huske og citere visse passager af oplæsningen. I tilknytning til oplæsningen sang vi en af Ambrosius Stubs sange: Hvad vindes fra verdens vidtløftige hav, og denne sang blev ofte foreslået ved vore møder sidenhen. Også efter at vi var flyttet fra Ravsted og kom derud til møder, ville de synge den. Ja, selv i vinteren 1972, hvor jeg var til en stor fødselsdag derude, sang vi den. Sådant varmer. Som sagt var denne første oplæsning en stor oplevelse både for tilhørere og oplæsere, og jeg vil endda tro, det var en meget jævn begyndelse for det, som senere skulle få så stort et omfang. Christian og jeg har ofte siden talt om, at det kunne have været morsomt, om man havde haft denne vor første optræden på bånd.

Øster Højst byggede forsamlingshus omtrent samtidig med Ravsted, og jeg husker tydelig indvielsen i Øster Højst som en mærkelig personlig oplevelse. Der blev talt af mange og navnlig sunget af den blå sangbog. I den feststemning, som rådede, de skønne omgivelser, flag og blomster, gik det for første gang op for mig, hvad det vil sige at være dansk. Hidtil havde man ikke tænkt over det, det var da en selvfølgelighed at være dansk; men nu blev man det på en helt anden måde. Det var ikke alene i Ravsted og Øster Højst, der blev rejst forsamlingshuse i de år, men en hel række blev bygget langs med den nye grænse, og de blev brugt flittigt.

Efter indvielsen af Ravsted forsamlingshus kunne det folkelige arbejde påbegyndes. Der kom mange gode og ansete mænd som talere. Jeg nævner i flæng professor Vilhelm Andersen, P. A. Rosenberg og grønlandsfareren Knud Rasmussen, som vist godt kan nævnes som toppen på kransekagen, idet det var første gang Knud Rasmussen talte i et forsamlingshus for en landbefolkning. Han optrådte i kjole og hvidt, noget helt ukendt for en landbefolkning, men det gjorde hans besøg endnu mere festlig. Professor Vilhelm Andersen kom jævnlig i de første år og talte flere steder i Tønder amt, men boede altid i Ravsted skole. Det var en oplevelse at have ham i vort hjem, og gennem de samtaler med os, som han naturlig førte, lærte vi meget. I det hele taget var det noget, der fulgte af sig selv, at foredragsholderne boede i skolen. I de tider var biler ikke så almindelige, men der nåtte rejses med tog, og Ravsteds nærmeste station Bylderup Bov lå 9 km borte, så der måtte nødvendigvis overnattes i skolen. Lønnen for frit ophold var glæden ved at tage imod og berigelsen ved at være sammen med de mænd, der førte ordet. Når vi fik så mange gode talere hened, skyldes det vel nok sønderjydernes egne gode mænd med H. P. Hanssen i spidsen som formidlede det, men også Det gamle Land var indstillet på, at det bedste ikke var for godt til den genvundne landsdel.

Det jævne daglige arbejde kunne nu også komme i gang. Det var især ungdommen, vi måtte have fat på. Der blev holdt aftenskole med dansk som hovedfag, gymnastik for karle og piger samt håndarbejde. Karlegymnastikken havde en fin leder i min mand, der helt fra dreng havde dyrket gymnastik og sport. Jeg derimod havde aldrig været særlig ivrig gymnast, men blev på en måde tvunget til at lede kvindegymnastikken, fordi der på det tidspunkt ingen anden fandtes, som kunne tage sig af det. Efter et sommerferiekursus på Snoghøj gymnastikhøjskole vovede jeg det. Det har sikkert været en middelmådig gymnastikundervisning, men pigerne var flinke og meget optaget af gymnastikken. Vi opnåede da også at få et pigehold med til amtsopvisning i Visby. Målet var jo ikke at vise et elitehold, men at Ravsted blev repræsenteret også i kvindegymnastik.

Grd. Johs. Juhl, Branderup, som dengang var formand for de danske gymnastik- og skytteforeninger, sagde efter opvisningen til mig: Jeg havde ikke troet, du kunne blive nervøs, det gik jo fint. Jeg må vel have virket usikker.

I det hele taget var det meget om at gøre, at de danske unge

i Ravsted kom til at gøre sig gældende, da man ikke ventede så meget fra det lille Berlin, som Ravsted kaldtes i Tønder amt. Der var den glædelige opmuntring ved aftenskolen, at nogle få fra hjemmetyske hjem deltog i gymnastik og håndarbejde og tilsyneladende var meget optaget af at være med.

Når vinterens aftenskole sluttede, samlede vi de unge deltagere til en »glant« aften, hvor vi drak kaffe, snakkede, sang og legede forskellige selskabslege, som var noget nyt for dem og vakte megen glæde. Undertiden dansede vi også folkedanse ledsaget af sang uden musik.

Al den slags ungdomsarbejde var ulønnet, men det tænkte man ikke over, glæden ved arbejdet bar lønnen i sig.

Foredragsvirksomheden i forsamlingshuset havde visse vanskeligheder at kæmpe med i begyndelsen. Som tidligere nævnt, var de største bøndergårde på tyske hænder. De, der hørte til den danske kreds, var mindre jordbesiddere og håndværkere. Endnu sad der i dem en sådan ængstelse for at vise sin danskhed, at de i begyndelsen sneg sig næsten i forsamlingshuset, man kunne jo risikere at miste sit arbejde, hvis man for åbenlyst vedkendte sig sin overbevisning. Desværre blev vore møder i forsamlingshuset ofte forstyrret af berusede unge, som lavede ballade udenfor, men det var bestemt ikke dem, der hørte til i forsamlingshuset.

Ude fra sognets yderkanter kom vel til at begynde med det største antal af tilhørere, det kunne endda have været større, hvis missionsfolkene havde sluttet sig til, men for dem var forsamlingshuset af det onde. De samlede hellere i den tyske kro, når de ikke brugte missionshuset.

Forsamlingshuset blev bygget som den tredje fløj til skolen og kostede med inventar (gymnastikredskaber og køkkenredskaber) 28.000 kr., hvilket den gang var en svimlende sum. Som det var placeret, var det selvskeven til at være skolens gymnastiksal. Børnegymnastikken kunne nu også komme i gang. Med drengegymnastikken gik det let. Fra den tyske skole kendte man øvelser og håndbold, men pigegymnastik var aldeles ukendt og nyt, mødte derfor også en del modstand. Vi kunne jo ikke forlange, pigerne skulle have gymnastikdragter, det var der mange, der slet ikke havde råd til, så gymnastikken foregik i deres almindelige tøj, og det kunne jo ikke undgås, at jeg ved nogle øvelser så glimt af deres undertøj, og det fandt mødrene var uanstændigt. Da der senere blev råd til dragter, var der stor tilstrøm-



Skolebillede 1934.

ning til gymnastikopvisningerne, og de vakte megen interesse og glæde.

Forsamlingshuset blev også benyttet til festlige arrangementer. Ringriderfesterne flyttedes omgående fra kro til forsamlingshus, der blev hvert år spillet dilettantkomedie både af børn og voksne, og man dansede da også engang imellem. De store nationale festdage, afstemningsdag og genforeningsdag samt Kong Christian d. 10. fødselsdag fejredes også.

Børnenes juletræ, som lå fast den 22. december havde måske nok den største tilslutning af alle fester, da mødtes alle lige fra småbørnene på mors arm til de helt gamle på 80 og derover. Ved denne lejlighed var også præsten med og af samme grund også enkelte missionsfolk. En hændelse fra en juletræsfest. Et lille barn græder af træthed, men søndagsskolens lærer trøster den lille med et stykke chokolade, idet han siger: »Do ska' ha' et bet lade i Jesu navn«.

For nylig mødte jeg en gammel elev ved en fest. Vedkom-

mende er vel nu 60 år eller derover. Vi opfriskede naturligvis gamle minder fra hans skoletid. Juletræet hentede vi altid selv i skoven sammen med børnene. Han mente, det hentedes i Aabenraa skovene, men mon det dog ikke var i Lendemark skov ved Bylderup. Dagen for afhentningen skulle drengene møde med deres små slæder, som blev bundet i en lang række bag i bilen, og hver dreng sad på sin slæde. På hjemturen blev træet lagt på slæderne, og min mand med drengene gik ved siden af, jeg kørte bilen. Hvor var det en sjov tur, som ikke kunne gøres i dag med den voldsomme trafik på vejene.

Lidt efter lidt kom det danske arbejde i skole og forsamlingshus ind i faste rammer og støttedes godt af de gode danske hjem i sognet. Det var folk, som havde været på danske højskoler, det var ikke mange, men de blev den faste kerne i arbejdet og sammenholdet. Det var hjem, som tog godt mod os fremmede, og hjalp os til rette.

Peter Gad har jeg nævnt som medlem i skolekommissionen og bestyrelsen for forsamlingshuset. Han var en ung bonde fra Røager sogn i nærheden af den gamle grænse. Han var gift med en datter af pastor Lycke, frimenighedspræst i Rødding. Det var et par unge idealistisk indstillede mennesker, som af samme grund var flyttet til den truede firkant og havde købt en gård i Hejsel i Ravsted sogn, og det hjem blev en god støtte for danskhedens sag og for os. P. Gad blev indkaldt straks i 1914, da den første verdenskrig begyndte, men blev såret temmelig hårdt i 1916 og hjemsendt. De to mennesker blev os en stor hjælp i de første år i Ravsted. Alt var så nyt og anderledes for os, men det at have et hjem som P. Gads at komme i hjælp os over vore mange begyndervanskeligheder. De havde begge været på højskole. P. Gad på Roskilde Højskole, hvor Thomas Bredsdorf var forstander. Bredsdorf skal engang have udtalt, at P. Gad var den bedst begavede elev, Roskilde Højskole havde haft. P. Gad var et meget begavet menneske, som havde så let ved at tage ordet i en forsamling og uddybe det, en foredragsholder havde sagt, så det ofte var hans ord, man hæftede sig ved mere end foredragsholderens. I diskussioner var han enestående og kunne tage enhver kritisk bemærkning med et smil. Hans kone, Signe Gad, var en rolig og afbalanceret kvinde, som kunne bringe P. Gad ned til jorden igen, når han kom for langt ud med sine ideer. Det var nemlig P. Gads på en gang både styrke og svaghed, at han havde så megen lyst til at sætte noget nyt i gang, men han var så

temperamentsfuld, at han ikke altid havde tænkt tingene godt igennem og slet ikke beregnet følgerne af sine handlinger. At han var en ung mand, man havde lagt mærke til vist ved, at han før afstemningen d. 10. februar 1920 var blevet opfordret til at rejse rundt i anden zone for at tale og agitere for stemmeafgivning til Danmark. Signe og P. Gad havde fire børn, hvoraf de to var skolepligtige, da vi kom til Ravsted, men som forholdene havde været i skolen, blev de hjemmeundervist af deres mor. En søn er professor Holger Gad, Århus. Nu fik vi den glæde, at de blev sendt i Ravsted skole, en tillid og et bevis på, at P. Gads troede på os og ville støtte os. Foruden P. Gads var der nogle gode hjem i Korup, hvor vi også kom meget. De havde også haft forbindelse med den danske højskole, og alle 3 gårde var slægtsgårde, hvor nu næste generation er bosat, og ydermere er P. Bejer gift med en lærerinde Ingrid født Petersen, som en tid var vor hjælper i skolen.

Hvor har vi haft mange gode timer i de hjem i Korup og Hejsel, de var trofaste til at møde ved vore arrangementer i forsamlingshuset. I hjemmene blev der talt og diskuteret ikke mindst hos P. Gads, og efterhånden som deres børn og unge voksede til, tog de ivrig del i diskussionerne, og det var bestemt ikke kedeligt. Da vi senere kom til Nordborg fik vi Anna Gad med som kokkepige, og det var en uvurderlig hjælp for mig, som ikke havde haft meget med husholdning at gøre, og da slet ikke en større. Desuden var Anna god at tale med om andre ting end mad.

Det kunne ikke undgås, når vi kom i de sønderjyske hjem, at den nylig overståede krig og den tyske tid kom på tale. Man kunne ikke undgå at mærke den bitterhed, der havde været mod det tyske styre. Tiden inden afstemningen og selve afstemningen var noget helt for sig, man forstod den forventningens spænding, de havde levet i, og at de nu var danske borgere var næsten ufatteligt.

Sønderjyderne skal nok først se deres folk an, inden de godtager dem, den fornemmelse havde vi i alt fald, men har man så vundet deres tillid, kan ingen være mere trofaste. Det var godt at komme i disse hjem, og som der blev sunget.

Foruden de gode sønderjyske hjem, vi kom i, var der lærerfamilier i Tønder amt, som blev vore venner, her tænker jeg først på lærer Hansens i Fogderup, Ravsted sogn. Hvor var de to et par prægtige mennesker, som vi har meget at takke for. De har

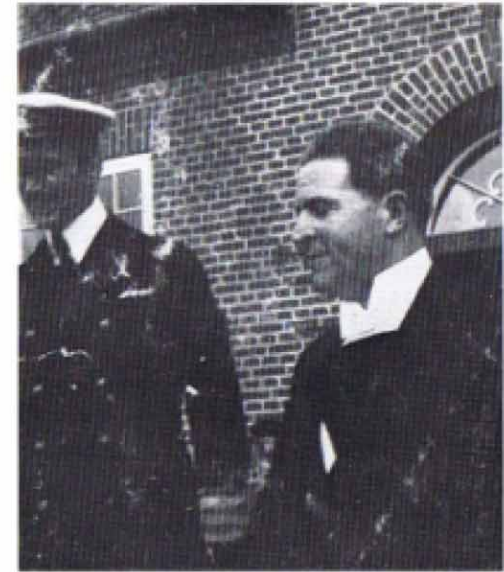
ofte, når vi var på møderejser, taget sig af Thorkild. De var gode støtter i det danske arbejde, kom trofast til alle møder om vinteren, gående den lange og mudrede vej 4 km i buldermørke.

Også til vor tyske kollega Korsemann fik vi et, som Nikolaj Svendsen udtrykte det, korrekt forhold. I den første tid kom vi til hinandens årlige eksaminer og børnenes årlige juletræ, men det hørte ved en stille overenskomst op efter et par år. Derimod blev vi bedt til kaffe om julen hos Korsemanns, når deres voksne børn var hjemme på ferie. En datter var gift med en tysker, som havde sæde i den tyske landdag under Hitler, og en søn var billedhugger. Mindesmærket over de faldne i krigen 14–18 er hans værk. Han var gift med pastor Schmiths datter (Vodder). Begge de to faldt i krigen 1940–45. Endelig var der et par halv-voksne døtre hjemme. De var friske og søde og meget musikalske, de sang deres tostemmige vandresange, men kunne også synge danske sange. Når vi var der i julen, skulle vi altid slutte aftenen med: Julen har bragt . . .

Nikolaj Svendsen udtalte engang: Alt, hvad I gør i Ravsted, er rigtig. Det var dristige ord, men bevis på den tillid og godvilje, skoledirektionen havde til os. Nikolaj Svendsen, amtslæge Lausten Thomsen og H. Jepsen Christensen kom tit på besøg i Ravsted for at tale med os og høre, hvordan det gik. Vi glædede os til de besøg. Nikolaj Svendsen kunne godt i embedsmedfør være lidt stiv og afmålt, men privat var han en munter mand og god fortæller. Han kunne ikke blive træt af at fortælle om sin elskede hjemstavn, vesteregnet og marsken, og han havde et åbent øje for pudsighed og originalitet hos sine landsmænd. Vi har haft nogle køreture med ham, hvor han viste os vesteregnetens skønhed og særpræg. På en af køreturene kom vi gennem Stensbæk hede og Endrupskov. Syd for byen er en dyb dalsænkning, gennem hvilken Gejlså løber. Nikolaj Svendsen fortalte, at når folk i Endrup blev gamle, smurte man en madpakke til dem, satte dem på en gammel arbejdsvogn, gav den et skub, så den rullede ned ad bakken og ud i åen, så var det forsøgsproblem løst. Senere havde vi lige så berigende og morsomme køreture med Claus Eskildsen i Sydslesvig.

På Nikolaj Svendsens foranledning fik vi også besøg af lærere fra det gamle land, som skulle se på skoleforhold i et mindretals samfund.

Det var også Nikolaj Svendsen, der arrangerede et besøg af Kong Christian 10., dronning Alexandrine, prins Gustav og prin-



Kongebesøget 1926.

sesse Thyra i sommeren 1926. Han fortalte os senere, at kongen havde udtalt sig meget anerkendende om forholdene. Vor tyske kollega Korsemann var helt betaget af kongens ligefremme optræden og det håndtryk, kongen gav Korsemann, talte han meget begejstret om. Det havde vel nok været utænkeligt, at en tysk fyrste kunne have gjort det. Tænk på kejser Vilhelms besøg i Flensborg, hvor alt da havde været afspærret og bevogtet.

For at få forbindelsen til det gamle land knyttet endnu stærkere, fik vi arrangeret nogle ture med sønderjyderne. En gik til Århus-egnen, hvor vi blev modtaget af vore venner i Harlev og indkvarteret i hjemmene der. En lille oplevelse fra denne tur. Et godt dansk sønderjysk ægtepar var indkvarteret hos proprietær Schmidt og frue på Tarskov Mølle (vandmølle). Et smukt og kultiveret stort hjem med en parklignende have, som ikke var holdt så godt og fint, som vore sønderjyske haver. Det sønderjyske ægtepar var fuld af lovord og begejstring for deres værtspar, men konen bemærkede: Æ ku ha ha'e lust te o kom u'e o rach i da kalgo. Vi var i Århus, så domkirken, »Den gamle by« og enkelte institutioner. Et møde var arrangeret i Harlev forsamlingshus, hvor pastor Christensen, min mand og flere sønderjyder talte, og der blev sunget meget.

Også en sjællandstur kom i stand, den gik til Sorø og egnen deromkring, ligeledes med privat indkvartering. I Sorø var det meget at se, akademiet og kirken, til begge dele knytter sig meget historie. Vi havde en fortrinlig fører i graver Larsen ved Sorø kirke. Sønderjyderne fik lejlighed til at være med til et dyrskue. Det var de meget optaget af. En morsom episode fra dyrskuet, hvor en sjællandsk bonde står og taler med to sønderjyske bønder, og i samtalens løb spørger sjællænderen den ene sønderjyde, hvor stor hans gård er, »90 demat«, svarer sønderjyden. Det forstår sjællænderen ikke, hvorpå den adspurgte vender sig til den anden sønderjyde med ordene: »Do Simon, va he'e 90 å dansk.«

I den forbindelse må jeg nævne, at mange sønderjyder i de blakkede egne mente, at vi der kom nordfra ikke forstod deres kartøffeldansk, som tyskerne kaldte den danske sønderjyske dialekt. Hvis vi f.eks. skulle modtage en telefonbesked eller anden meddelelse, blev den selv af en dansk centralbestyrer afleveret på tysk. Det sprog var man vant til at bruge over for embedsfolk.

Det var en lille sidebemærkning. – Disse udflugter til Århus og Sorø med genbesøg af folk derfra igen var en uvurderlig hjælp i genforeningsarbejdet.

I Tønder amt blev der dannet et lærerkonvent, hvor også nogle af præsterne deltog; bl.a. pastor N. P. Nielsen, Højer. Vi mødtes som regel engang om måneden på skift i hinandens hjem. Der var altid en eller anden af kredsen, der førte ordet. Det kunne også være en fremmed. Det var tidens spørgsmål, der blev diskuteret, men der blev da også tid til hyggeligt samvær, hvor der var nok at tale om, vi var jo alle mere eller mindre i samme båd.

Foruden disse møder var der almindelige lærermøder med saglige diskussioner vedrørende vort skolearbejde. Hvert år holdtes der et flere dages møde på seminariet i Tønder med demonstrationer i de forskellige skolefag af særlig uddannede eksperter, kaldt til fra det gamle land.

Nikolaj Svendsen formidlede også et universitetskursus i Jena, som vi fik lov at være med til. Kursusdeltagerne var især fra mindretalssamfund, så vi traf folk fra Luxemburg, polakker, sønderjyder samt enkelte englændere og tyskere. Professorerne ved universitetet holdt forelæsninger med forskellige emner. Det var meget interessant og lærerigt. Der blev også tid til festlige sammenkomster, hvor de forskellige nationer blev opfordret til at

give et bidrag (sammenlign med højskolernes dialektaftener). Fra dansk side blev det os, der måtte yde lidt. Vi læste et udtog af Drackmanns: »Der var engang«, og skønt forsamlingen vel ikke forstod et ord af vort danske sprog, må de alligevel have fået noget ud af vor oplæsning. I de følgende dage var en gammel professor Bear ofte i vor nærhed og ville tale med os. Der var også et pænt referat i den stedlige avis af vort bidrag. Vi var meget glade for at skoleinspektør Clausen, Åbenrå, også var kursusdeltager og kunne orientere og hjælpe os med vore sprogvanskeligheder. Han var en fin og god kollega.

Men tilbage til vor første oplæsning i Ravsted, som førte til at man sendte bud fra de omliggende sogne om at læse ved deres møder. Det blev ikke derved, men ringene bredte sig mere og mere. Inden der var gået ret mange år, kom vi rundt i hele Sønderjylland, ja senere hele Danmark. Fra september til maj blev det snart til ca. 150 aftener, og det lagde selvsagt beslag på både tid og kræfter. Vi indså, at det i længden ikke kunne gå på den måde og henvendte os derfor til skoledirektionen og bad om hjælp og råd. De sagde straks, at oplæservingen måtte vi ikke standse, for det kunne ingen andre på det tidspunkt tage sig af. Derimod tilbød de en ordning med en medhjælper i skolen, som kunne tage nogle timer for os begge og dermed aflaste os noget. Sådan gik nogle år, men det var ikke tilfredsstillende for os selv.

I mellemtiden var det sket, at H. Jepsen Christensen igen henvendte sig til os som medlem af Rens efterskoles bestyrelse. Forstanderen i Rens var fraflyttet. Det havde adskillige grunde bl.a. manglende tilslutning af elever. Nu bad Hans Jepsen Christensen os tage til Rens endda med det løfte, at vore embeder i Ravsted skulle stå os åbne, hvis ikke der blev tilfredsstillende tilgang af elever til Rens efterskole. På de betingelser hverken kunne eller ville vi tage imod opfordringen.

Men som forholdene udviklede sig, måtte vi, med det store arbejdspress, søge en løsning. Vi talte atter med skoledirektionen og som tidligere holdt de på, at oplæsningerne måtte fortsætte. Ved forhandlinger i ministeriet gennem Hans Jepsen Christensen fik vi lov at træde uden for nummer, og efter 15 års skolegering i Ravsted forlod vi med bekymring for, hvordan det skulle gå både skolen og ungdomsarbejdet i Ravsted og vor freelance.

I Ravsted skiftede de lærere to gange i løbet af kort tid, men så fik de lærer Christensen, som stadig er der og er en helt ene-

stående god mand både for skolen og det folkelige arbejde.

Det var i 1938 vi rejste fra Ravsted og bosatte os i Åbenrå, som det mest centrale sted for vort fremtidige arbejde.

Inden vi rejste fra Ravsted, havde vi i 1936 fået en sportsplads indviet, der var så stor, at der også blev plads til en friluftscene. Hidtil havde vi brugt skolens legeplads, men det var ikke tilfredsstillende. Vi havde nemlig i flere år haft friluftsforestillinger, til dels opført af skolescenen med Thomas P. Hejle som leder, senere afløstes han af Kaj Holm.

Indvielsen af sportspladsen blev særlig festlig, fordi kronprins Frederik og kronprinsesse Ingrid var til stede, masser af mennesker og vor to fadderskaber fra Stevns og Helsingør.

De årlig tilbagevendende friluftsforestillinger blev foruden teateroplevelsen også på anden vis en oplevelse, fordi skuespillerne blev privat indkvarteret, og da det så at sige var de samme, der kom år efter år, blev de vore venner. De fleste af dem var københavnere, som var meget optaget af landlivets glæder og forskellige oplevelser. En lille skuespillerinde fortalte begejstret, at hun havde oplevet en so få grise. Hun troede åbenbart, at det var arrangeret for hendes skyld.

Det var tradition, at skuespillerne efter forestillingen spiste natmad hos os i skolen. En af mine unge piger fra den tid har engang senere i et brev undret sig over, at skuespillerne spiste en hel leverpostej så stor som et 8 pundes rugbrød, og at Kaj Holm, som boede hos os, om morgenen kom ned til hende i køkkenet kun iført underbukser.

Det var i efteråret 1938, vi rejste fra Ravsted og bosatte os i Åbenrå som det mest centrale sted for vort fremtidige arbejde.

Der blev af befolkningen i Ravsted holdt en smuk afskedsfest for os og overrakt os en mindegave – et maleri af byen med skole og kirke. Det har siden da hængt på væggen i vor stue og mindet os om de mange gode og rige år i det vestslesvigske sogn blandt børn og unge i skole og forsamlingshus.

Vore forbindelser med sognet derude er i alle årene derefter holdt vedlige på forskellig vis, og det har været os en kilde til glæde.